

Cite: Eker, Feyzullah. "Sema Dinç, Kutbüddîn al-Shirazi and His Music Theory (A Study of the Musical Section of Dürretü't-Tâc)". *Amasya Journal of Social Sciences Research*, 2/2 (September 2025), 282-287.

Atıf: Eker, Feyzullah. "Sema Dinç, Kutbüddîn Şîrâzî ve Mûsikî Nazariyesi (Dürretü't-Tâc Eserinin Mûsikî Bahsi Özelinde Bir İnceleme)". *Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (Eylül 2025), 282-287.

Sema Dinç, Kutbüddîn al-Shirazi and His Music Theory (A Study of the Musical Section of Dürretü't-Tâc)

Sema Dinç, Kutbüddîn Şîrâzî ve Mûsikî Nazariyesi (Dürretü't-Tâc Eserinin Mûsikî Bahsi Özelinde Bir İnceleme)

Feyzullah Eker^{ID}

¹Faculty of Theology, Hitit University, Çorum, Turkey, ORCID: 0009-0002-1024-9451

Geliş Tarihi / Received:

17.05.2025

Kabul Tarihi / Accepted:

03.07.2025

Yayınlanma/ Published:

30.09.2025

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

feyzullaheker19@gmail.com

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır (Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.).

KİTAP İNCELEMESİ/BOOK REVIEW

Dinç, Sema. *Kutbüddîn Şîrâzî ve Mûsikî Nazariyesi*. 1 Cilt. Ankara: İlâhiyât yayın, 1. Basım, 2023., 315 s.

Bu çalışmada Kutbüddîn Şîrâzî'nin "Dürretü't-Tâc li Gurrati'd-Debbâc" isimli eserinin dördüncü bölümü olan mûsikî bahsi konu edilmiştir. Kutbüddîn'in hayatı ve eserleri, mûsikî anlayışı, nazariyâta dair ele aldığı meseleler ve getirdiği yenilikler bölümlere ve alt başlıklara ayrılarak ele alınmıştır.

Eserin beş bölümden oluştuğu görülmektedir. Her bir bölüm çalışmayı daha anlaşılır kılmak amacıyla kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. İlk bölüm; Giriş Bölümü, ikinci bölüm Kutbüddîn Şîrâzî ve Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî Bölümü, üçüncü Bölüm; Dürretü't- Tâc li Gurrati'd-Debbâc'da Mûsikî Nazariyat'ı, son olarak dördüncü bölüm ise; Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî Bölümünde Tespit Edilen Yeni Mûsikî Meseleleri şeklinde sınıflandırılmıştır.

Eserin ilk kısmında kısaca bir önsöz ve teşekkürün ardından ana problem cümleleri zikredilerek bu çalışmanın niçin yazılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra eserdeki her bir bölüme dair hangi araştırma yönteminin kullanıldığı sırasıyla aktarılmıştır: Tarihsel müzikoloji yöntemi, analiz, yorumlama, sistematik müzikoloji, karşılaştırmalı müzikoloji ve edisyon kritik (tenkitli metin neşri) yöntemi. Akabinde çalışmaya kaynaklık eden eserler tarihsel kronoloji göz önünde bulundurularak bir liste halinde sunulmuştur. Son olarak eserde sıkça başvuru ve hangi anlamda kullanıldığının açıklanması gerektiği düşünülen mûsikî ilmi, edvâr, usûl ve makam kavramlarına değinilmiştir. Bu kavramlardan söz edilirken öncelikle lügat anlamları verilmiş daha sonra günümüzde hangi anlamlara geldiğine değinilmiş ve son olarak bu kavramların Şîrâzî tarafından kullanım alanları izah edilmiştir (Dinç, 2023: 13-29).

Müellifimiz ikinci bölümü "Kutbüddîn Şîrâzî ve Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî Bölümü" başlığıyla kaleme almıştır. Bu bölümü de kendi arasında üç alt başlığa ayırarak her bir bölüme ayrı ayrı değinmiştir. İlk Kutbüddîn Şîrâzî'nin hayatından, nasıl bir muhitte yetiştiğinden, hangi kaynaklardan beslendiğinden ve eserlerinden söz edilmiştir. Ardından Dürretü't- Tâc'ın dördüncü fenni olan mûsikî bölümüne dair geçmişte yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Urmevî'nin eserlerinden "*Şerefiyye*" ile olan benzerliği açısından kendisine iddia edilen "Urmevî Şârihi" kullanımına değinilmiş ve ardından Şîrâzî'nin mûsikî bölümünde konuların ele alınış biçimi meclis nüshası dikkate alınarak sunulmuştur. Urmevî'nin kavramları kullanımı, üslup özellikleri ve görsel kullanımlarına dair genel kanaat da burada verilmiştir. Müellifimiz tarafından Şîrâzî'nin mûsikî bölümünün mukaddimesinin tercümesini verildikten sonra Şîrâzî'ye kaynaklık eden isimler ve eserleri zikredilerek değerlendirmelerde bulunulmuştur (Dinç, 2023:31-48).

İkinci bölümün diğer alt başlığında "*Dürretü't-Tâc li Gurrati'd-Debbâc*" adlı eserin ulaşılabilen nüshalarından söz edilmiştir. Kütüphane kayıtlarından ulaşılabilen Türkiye'deki on bir nüsha ve İran'daki 21 nüsha tablolar halinde sunulmuştur. Ardından müellifimizin Meclis Kütüphanesi 4720 numaralı nüshayı hangi metinler ile tahkik ettiğinden bahsedilmiştir. MEB Köprülü Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve MEB Râgıp Paşa Kütüphanesi nüshaları zikredildikten sonra bu nüshaların seçilme nedenlerini ifade edilmiştir (Dinç, 2023: 48-55).

İkinci bölümün son alt başlığında dönemin mûsikî eserleri içerisinde Dürretü't- Tâc'ın zamansal konumu ele alınmıştır. Kindi, İhvân-ı Safa, Farabi ve İbn Sîna gibi isimlerle tamamlanan nazari oluşum döneminin tamamlandığı dönemde ortaya çıkan Şîrâzî'nin sistemci okul olarak adlandırılan dönemin bir geliştiricisi olduğuna değinilmiştir (Dinç,

2023: 55-57).

Müellifimiz tarafından üçüncü bölüm “*Dürretü't-Tâc li Gurrati'd-Debbâc'da Mûsikî Nazariyatı*” şeklinde başlıklandırılmıştır. Bu bölümün ilk alt başlığı olan ses teorisi başlığının altında evvela Şîrâzî'ye göre sesin nasıl oluştuğu ve duyulduğu ele alınmıştır. Burada öncelikle Farabi ve Urmevî'nin görüşlerine yer verilmiş, ardından Şîrâzî'nin onların fikirlerine dair izahları ve eleştirileri ifade edilmiştir. Şîrâzî'nin sesin oluşumuna dair “Çarpılan cisim, çarpışma sırasında, çarpan cismin karşısında mukavemet göstermez ise ses oluşmaz.” tanımı detaylıca izah edilmiştir. Akabinde özetle Urmevî'nin nağme'nin tarifine dair görüşlerine yer verildikten sonra Şîrâzî'nin Urmevî'yi üç hususta eleştirmesinden bahsedilmiştir. Şîrâzî'nin sesin tizlik ve pestliğini tıpkı kendinden önceki ulema gibi çarpan ve çarpılan cismin sert yahut yumuşak oluşuyla açıkladığı ifade edilmiştir. Mûsikî enstrümanlarından özellikle nefesli çalgılarda sesin oluşumunun insan sesinin oluşumuyla, telli ve vurmali enstrümanlarda sesin oluşumunun titreşimle olduğu izah edilmiştir. Aynı zamanda Şîrâzî nağme'ye dair zâti özelliklerden ziyade ârızî özellikleri ele almış ve bunları rahatlatıcı-iç karartıcı, sert-yumuşak, kulağa hoş gelen-hoş gelmeyen, yüksek-alçak olarak sınıflandırmıştır. Akabinde müellifimiz tarafından mûsikî kavramının ortaya çıkışına dair Ali el-Kâtib, Abdülkadir Merâgî, Fethullah Şîrvânî ve Hasan Kâşânî'nin görüşlerine yer verilmiş ve Şîrâzî'nin Elhân-ı mülezzeh, Elhân-ı muhayyile ve Elhân-ı infî'aliyye şeklindeki lahn'ın üç çeşidinden bahsedilmiştir. Beraberinde Şîrâzî'nin Dürretü't- Tâc'ındaki ilimler tasnifi açıklanarak mûsikî'nin riyâzî ilimler kategorisinin altında ele alındığı ifade edilmiştir. Şîrâzî'nin mûsikî ilmini ameli-nazari olarak iki kısma ayırdığından ve bazı âlimlerin musikiyi hangi kategoriye dâhil ettiklerinden bahsedilmiştir (Dinç, 2023: 59-72).

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı olan aralıklar başlığında sayılar arasındaki oranların belirlenişi, aralık kavramının izahı, aralıkların uyum ve uyumsuzluğu, aralıkların isimlendirilmesi ve bölünmesi, mutlak telden elde edilen nağmelerin özellikleri gibi konular ele alınmıştır. Tıpkı Urmevî'de olduğu gibi Şîrâzî'de de sayılarla ilgili 12 farklı oran olasılığı müellif tarafından tek tek sıralanmıştır. Akabinde Şîrâzî'ye göre aralık kavramı izah edilerek devamında gelen uyum ve uyumsuzluk konularına zemin hazırlanmıştır. Aralıkların uyumu hususunda Urmevî'nin görüşlerini takip eden Şîrâzî'nin mülayim aralıklı seslerin insanın kulağına hoş geleceği, gayri mülayim seslerin ise hoş gelmeyeceği görüşü müellif tarafından açıklanmış ardından insan nefsinin hangi hallerde duyduğu aralıktan ya da cem'den hoşnutsuz olacağı maddeler halinde verilmiştir. Aynı zamanda müellif tarafından Şîrâzî'nin aralıklara dair tasnifi, kullandığı hiddet ve sekâlet kavramları izah edilmiştir. Hemen adından 9 adet aralık ve bunların isimleri sıralanmış; büyük, orta ve küçük aralık tasnifi detaylıca açıklanmıştır. Son olarak Şîrâzî'nin iki oktav aralığını bir mutlak tel üzerinden izahı konu edilmiştir (Dinç, 2023: 72-82).

Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığında aralıkların toplanması ve çıkarılmasından, dörtlü aralığın bölünmesi ile elde edilen aralıklardan, uyumlu ve uyumsuz cinslerden, beşli cinslerden ve cinslerle ilgili muhtelif meselelerden söz edilmiştir. Aralıkların toplanması ve

çıkarılması konusunda Şîrâzî'nin kendinden önceki nazariyatçılardan Fârâbî ve Urmevî'ye ek olarak ortaya koyduğu nazârî ve amelî olmak üzere iki farklı yöntem açıklanmıştır. Akabinde aralıklar arasındaki uyumlu duyumu temin etmek ve iki aralığın bir birine geçişini kolaylaştırmak amacıyla bazı aralıkların bölünmesi hususuna değinilmiştir. Dörtlü aralıklara cins ismini veren Şîrâzî'nin bu cinsleri sınıflandırırken tercih ettiği isimlendirmelerin nedenleri verilmiştir. İbn Sînâ, Fârâbî ve İbn Zeyle gibi nazariyatçıların cinslere dair sınıflandırmaları ifade edildikten sonra bu konuda Urmevî'den etkilendiği görülen Şîrâzî'nin tasnifi tablo halinde gösterilmiştir. Buna göre cinsler öncelikle leyyin ve kavî olmak üzere ikiye bölünmüştür. Daha sonra leyyin kendi içinde râsim, levnî ve nâzim olarak üç alt dala; kavî ise gayr-ı muttasıl, muttasıl, munfasıl ve zü't-taz'îf olarak dört alt dala ayrılmıştır. Uyumlu ve uyumsuz cinsler hususunda zayıf uyumlu, orta uyumlu ve uyumlu olmak üzere kategorize ettiğini gördüğümüz Şîrâzî, kavî cinsleri uyumlu olarak, leyyin cinslerin otuz altı tane olan tüm çeşitlerini zayıf uyumlu olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda İbn Sina ve İbn Zeyle gibi nazariyatçılar tarafından ele alınmayan dörtlü cinslere bir tanini eklenerek oluşan beşli cinsler konusunun Şîrâzî'de nasıl ele alındığı işlenmiştir. Son olarak cinslerin diğer nazariyatçılar tarafından tariflerine dair Şîrâzî'nin birtakım izahlarına yer verilmiştir (Dinç, 2023: 82-97).

Müellifimiz üçüncü bölümün dördüncü alt başlığını "Cinslerin Büyük Aralıklarının Tabakalarındaki Oluşumu" şeklinde başlıklandırmıştır. İlk olarak Şîrâzî'de cem'in (dizi) nasıl tanımladığı ve cem'in nasıl elde edildiği ifade edildikten sonra cem'lerin dizilimi hususunda cinsleri dokuz kısımda sınıflandırdığı tablo verilmiştir. Ardından dizilerin oluşumunda dörtlülerin, beşlilerin ve devir sayılarının hangi nazariyatçıda ne kadar kullanıldığı tablolaştırılmıştır. Dörtlü aralıklarda Şîrâzî, Urmevî ile mukayese edilirken beşli aralıklarda Şîrâzî; Urmevî, Merâgî, Lâdikli ve Ali Şah ile mukayese edilmiştir. Aynı zamanda Şîrâzî'nin dörtlü ve beşlileri porte üzerinde gösterilirken özellikle beşlilerden bazılarının günümüzde ki karşılıklarına değinilmiştir. Son olarak Bahr, Nev', Şedd, Dâire kavramlarının açıklamaları yapılmıştır (Dinç, 2023: 97-113).

Üçüncü bölümün beşinci alt başlığı ud ile ilgili meseleleri ve cinslerin uddan elde edilmesi bahsini konu edinmiştir. Öncelikle Şîrâzî'nin mûsikî aletlerini titreşimli ses çıkaran aletler, üflelemeli çalgılar ve vurmali aletler olarak üçe ayırdığına ve ud'un hangi kategoride yer aldığına değinilmiştir. Ardından nazari anlatımlarda udun tercih edilme nedenlerinden üç tanesi zikredildikten sonra Şîrâzî'nin udun akorduna dair 4'lü sistem üzerinde durulmuştur. Akabinde ud üzerinde perdelerin elde edilmesi ve bağlanması tarifine yer verilerek Farabi, Urmevî ve Şîrâzî'nin perdeleri tablolar halinde sunulmuştur. Devamında Şîrâzî'nin perdelerinin günümüz nota karşılıkları ile ud üzerindeki gösterimine yer verilmiştir. Lahnî aralıkların izahıyla udda bahsedilen 7 perde ile cinslerin elde edilmesi konusu anlatılmıştır. Şîrâzî'nin cem-i tam, cem-i nâkıs ve cem-i kâmil'e dair tanımlamaları verildikten sonra dizileri hem tablolar hem de porteler üzerinde gösterilmiştir (Dinç, 2023: 113-133).

Üçüncü bölümün altıncı alt başlığında tabakât, perde, şu'be, terkîb, âvâze, meşhur

makamlar, makamların insan üzerindeki etkisi ve intikâl gibi konular ele alınmıştır. Şîrâzî'ye göre her devrin 17 farklı konumdaki perdelerden oluştuğu ve devir başlangıçta hangi perdeyle başladıysa o perde korunarak başka perdelere taşınabildiği ifade edilmiştir. Örnek olarak uşşak ve buselik tabakalarının göçürülmesi cetvel şeklinde burada gösterilmiştir. Ardından Şîrâzî'nin perde, şû'be, terkîb ve âvâze kavramlarına dair açıklamaları verilmiş ve düğâh, segâh, çargâh, pençgâh, zâvilî, rûy-i irak, müberkâ, mâye ve şehnâz isimlerinde 9 adet şû'besi zikredilmiştir. Akabinde perdeler ve şû'belerin uyum cetvelleri tek merkezden uyumlu olanlar ve iki merkezden uyumlu olanlar şeklinde tasnif edilerek sunulmuştur. Bu bölümün diğer bir konusu Şîrâzî'nin perde ismini verdiği makamların insan üzerindeki tesiri olmuştur. Şîrâzî'ye göre makamların insan tabiatı üzerindeki etkisi üç kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar uşşak ve buselik gibi memnuniyet hissi veren makamlar, rast ve irak gibi orta düzeyde memnuniyet hissi veren makamlar ve rahevî, hüseyinî ve zengûle gibi hüzne yol açan makamlar. Bölümün son kısmında intikâl meselesine yer verilmiştir. Evvela inici ve çıkıcı olarak intikali ikiye ayıran Şîrâzî, bir önceki nağmeyle ilişkisine göre müstakim ve râcî olarak da intikali tasnif edilmiştir (Dinç, 2023: 133-146).

Müellifimiz tarafından üçüncü bölümün son başlığı Şîrâzî'nin îkâ ilmi ile ilgili çeşitli meselelerine ayrılmıştır. Burada Farabi ve Urmevî'nin îkâ tanımlarına yer verilerek üç farklı açıdan tanımları ele alınmıştır. İlki vuruşların nesne olması, ikincisi devirlerin oluşumu için zamanın zorunluluğu ve üçüncüsü devirlerin eşit olması durumudur. Ardından Şîrâzî'nin usulleri; vuruş kalıpları, vuruş miktarları ve aruz kalıpları ile tablo halinde gösterilmiştir. Îkâ'î daireler ile elhân arasındaki durumları iki yöntemle açıklandıktan sonra beste yapımının nağme, usul ve icracı yönünden kurallarına değinilmiştir. Akabinde Şîrâzî'nin diziler ile ilgili çizdiği cetveller üzerinden perdelerin kullanım amaçları ifade edilmiştir. Son olarak ud sazının çalınmasında oturuş pozisyonu, udun nasıl tutulması gerektiği, teller üzerinde yapılması gereken alıştırmalar gibi pedagojik kurallardan söz edilerek beste yapımında Şîrâzî'nin sakîl-i evvel dairesinin 9 devri tablo halinde sunulmuştur (Dinç, 2023: 146-159).

Müellifimiz tarafından eserin son bölümü Dürretü't- Tâc'ın Mûsikî Bölümü'nde tespit edilen yeni mûsikî meselelerine ayrılmıştır. Bölümün ilk alt başlığını Şîrâzî'nin tecvid ilmine dair kavramları mûsikî'de kullanımı oluşturmuştur. Burada cehr, hufût, med, müşedded, mufahham, muhteles, sakın ve vakf gibi kavramlar incelenmiştir. Ardından Şîrâzî'nin büyük ve küçük üçlü aralıkları, 3/2 aralıkları, 8/5 aralıkları ve 16/9 aralıkları tablo ve cetvellerde gösterilmiştir. Yine Şîrâzî'de kullanımı ilk defa görülen "h, v ve mücenneb aralıklar" ele alınarak kendisinden sonraki nazariyatçılardan Ali Şah ve Lâdikli gibi şahsiyetlerde bu aralıkların kullanımları verilmiştir. Akabinde Dürretü't- Tâc'ın dizilerinden hareketle mürekkeb makam oluşturma yönteminin ilk defa Şîrâzî tarafından kullanıldığına değinilmiştir. Bölümün diğer bir başlığında Şîrâzî'yi bu denli önemli kılan bir cetvel üzerindeki notasyon denemesine yer verilmiştir. Cetvelde ilk satır nağmeler cetveli, ikinci satır vuruşlar cetveli, üçüncü satır karma diziler cetveli, dördüncü satır

nağmenin halleri cetveli ve son satır güfte taksimi cetvelinden oluşmuştur. Bunların açıklamalarına yer verildikten sonra Şîrâzî'nin notasyon cetveli de tablo halinde sunulmuştur. Şîrâzî'nin Dürretü't- Tâc'ın Mûsikî Bölümü'nde geçen muhayyer-i hüseyinî makamındaki esere de yer verilerek porte üzerinde gösterilmiştir. Bir sonraki alt başlıkta Şîrâzî'nin kendinden önceki nazariyatçılar tarafından kullanılmayan hicaz dizisi, büzürgün iki ve üçüncü şekli, zengûle, hisar, isfahânek ile 15. devrin dizilerine dair açıklamalar verilmiştir. Ardından Dürretü't- Tâc'ın Mûsikî Bölümü'nde tespit edilen yedi adet usûlün vuruş kalıplarını ve vuruş miktarlarını gösteren tablo ele alınmıştır. Son olarak Şîrâzî ile birlikte ilk kez kullanılan kavramlara ve meselelere değinilerek ortaya koyduğu teoremin sonraki dönemlerdeki çalışmalara etkisinden söz edilmiştir. Şîrâzî'nin daha çok Fethullah Şîrvânî, Abdülkadir Merâgî, Alişah b. Hacı Büke ve Lâdikli Mehmet Çelebi'ye etkileri dile getirilmiştir (Dinç, 2023: 161-209).

Müellifimiz tarafından sonuç ve kaynakçanın ardından ekler bölümünün ek-1 alt başlığında "Kutbüddîn Şîrâzî ve Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî Bölümünün Türkçe Tercümesi'ne" yer verilmiş, ek-2 alt başlığına ise "Kutbüddîn Şîrâzî ve Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî Bölümü'nün Tahkikli Metnini" eklenmiştir (Dinç, 2023: 210-425).

Sonuç

Tanıtmaya gayret ettiğimiz Dr. Öğr. Üyesi Sema Dinç'in 2021 yılında tamamladığı doktora tezinin neşredilmiş hali olan *Kutbüddîn Şîrâzî ve Mûsikî Nazariyesi (Dürretü't-Tâc Eserinin Mûsikî Bahsi Özelinde Bir İnceleme)* adlı çalışma, Allâme Şîrâzî'nin nazariyat tarihindeki önemini anlaşılması açısından kıymetlidir. Aslına bakıldığında kendisinin pek çok eseri çalışılmasına karşın Dürretü't- Tâc'ının Mûsikî bölümü bu çalışmalardan payını alamamıştır. Bu anlamda Dr. Öğr. Üyesi Sema Dinç'in bu çalışması alandaki eksikliği tamamlayarak Kutbüddîn Şîrâzî'nin 14. Yüzyıl'da Urmevî'den sonra Sistemci Okul'daki yerinin altını çizmiştir. Şîrâzî'nin ele aldığı konular işlenirken kendinden önceki nazariyatçılarla karşılaştırmaların yapılması çalışmayı derinleştirmiş ve bir kaynak kitabı haline getirmiştir. Son olarak çalışmada notasyon cetvellerinin, tabloların ve portelerin kullanımı anlatımı kuvvetlendirmiş ve okuyucunun zihninde konuyu daha anlaşılır kılmıştır.

Kaynakça

Dinç, Sema. Kutbüddîn Şîrâzî ve Mûsikî Nazariyesi. 1 Cilt. Ankara: İlâhiyât Yayın, 1. Basım, 2023.